
Du kartus apie neįmanomą etiką

Audronė Žukauskaitė

*Kultūros, filosofijos ir
meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2600 Vilnius,
el. paštas
audronezukauskaitė@takas.lt*

Straipsnyje siekiama išskirti dvi vyraujančias šiuolaikinės etikos kryptis. Pirmąją kryptį, sąlygiškai vadinamą humanistine etika arba „skirtumo etika“, reprezentuoja Emmanuelio Levino ir Jacques'o Derrida darbai. Antroji, antihumanistinė, kryptis, kuri remiasi Jacques'o Lacano ir Michelio Foucault idėjomis, akcentuoja ne Kito skirtumą, bet subjekto priklausomybę nuo beasmenių galios formų. Šios krypties kontekste Kitas nurodo ne išaukštiną Kitą (kitą subjektą ar Dievą), bet simbolinį Kitą, reprezentuojantį galios santykius. Tokiu būdu etinis sprendimas pagal būtinumą yra egzistuojančių simbolių įstatymų peržengimas. Etinis sprendimas yra neįmanomas sprendimas, kuris gali įgyti universalų turinį. Paradigminiu laikomas Antigonės atvejis, nes ji peržengia bendruomenės įstatymus ir priima neįmanomą, tačiau universalų etinį sprendimą. Straipsnyje akcentuojama mintis, jog tiek humanistinė, tiek antihumanistinė etikos kryptis numato šį neįmanomybės momentą, kuris paradoksaliu būdu laiduoja pačios etikos tęstinumą.

Raktažodžiai: šiuolaikinė etika, Kitas, skirtumas, universalumas

1. VYRAUJANČIOS ETINĖS IDEOLOGIJOS

Skaitydami šiuolaikinės etikos palimpsestą, aptinkame dviejų konkuruojančių ideologijų žymes. Sąlygiškai šias ideologijas kryptis galime pavadinti humanistine ir antihumanistine etika. Humanistinė etika yra skirtumo etika, akcentuojanti absoliutų ir radikalų kito skirtumą, kuris negali tapti mano mąstymo ar konceptualizavimo tema. Ši tendencija, kurią neabejotinai pradeda Emmanuelis Levinas, etiką suvokia kaip neprognuojamą ir netematizuojamą susitikimo su Kitu įvykį. Šis įvykis negali būti nei racionaliai pažintas, nei atpažintas kaip toks, nes tokiu atveju jis atkristų į metafizinę logiką. Etinį įvykį sukuria visiškas paklusnumas Kito įsakymui, atsakymas ir atsakomybė Kitam. Neprognuojamą, tačiau neišvengiamą santykio su Kitu momentą sėkmingai išplėtojo Jacques'as Derrida. Levino filosofijoje glūdinti neapsisprendimo momentą Derrida paverčia universaliu principu: pasak jo, kiekviena etinė situacija yra iš principo neišsprendžiama. Etninių normų legitimuoti sprendimai pagal apibrėžimą nėra jokie sprendimai, nes čia subjektas automatiškai vadovaujasi jau priimtais dėsniais, kitaip tariant, čia veikia ne etiniai subjektai, bet automatai. Tik tada, kai pri-

pažįstame etinės situacijos neišsprendžiamumą, t. y. kai dėsniai ir įstatymai liaujasi veikę, iškyla poreikis spręsti ir apsispręsti, kuris ir pagrindžia etiką. Kitas svarbus Derrida filosofijos momentas – tai Kito skirtumo universalizavimo pastanga. Kito skirtumo tema tapo tokia visaapimančia, jog pamažu peržengė filosofinio mąstymo rėmus ir įgavo įvairiausias skirtumo teorijos formas (feminizmas, postkolonijizmas, multikultūrizmas).

Kita šiuolaikinės etikos kryptis, kurią simetrijos dėlei vadiname antihumanistine, remiasi Jacques'o Lacano, Louiso Althusserio, Michelio Foucault darbais. Šiuo metu ryškiausiai šios krypties atstovais galėtume laikyti Alainą Badiou ir Slavojų Žižeką. Bendru šių autorių bruožu laikytume jų pasipriešinimą „skirtumo etikai“ bei siekį atrasti „universalumo momentą“. Remdamasi psichoanalize bei ideologijos kritine analize, ši filosofijos kryptis ne susitelkia ties Kito asmens skirtumo žavesiu, bet akcentuoja nematomas, anonimiškas ir pasąmonines manipuliacijos subjektu formas. Kito sąvoka šios filosofijos kontekste yra daug sudėtingesnė: ji apima ne tik Kitą kaip dialogo partnerį, bet ir simbolinį Kitą, kurio vardu deleguojami simboliniai įstatymai apibrėžia etines normas bei elgesį. Čia vėlgi susiduria-

me su ta pačia etinio automatizmo problema: paklusdamas etiniams dėsniams, aš nebūtinai elgiuosi etiškai ir atvirščiai: sulaužydamas simbolinį įstatymą, jį peržengdamas, aš įgyvendinu tai, ką Lacanas ir Badiou vadina „tikrovės etika“ (*éthique du réel*), – patiriu tikrą, trauminę situaciją, kuri, nors ir neatitinkdama įstatymo formos, įgalina iš naujo apibrėžti pačią etiką. Kitaip tariant, antihumanistinė etika atkartoja neįmanomybės logiką: etinis sprendimas yra neįmanomas, nes jo negalime atpažinti kaip etinio. Nepaisant šios neįmanomo sprendimo formos, abiejų vyraujančių etinių ideologijų turinys yra radikaliai priešingas.

2. SKIRTUMAS VS UNIVERSALUMAS

Abi etinės ideologijos kryptys skirtingai reflektuoja Kito skirtumą ir prieina priešingų išvadų vertindamos universalių sprendimų galimybę. Nekartodami leviniškųjų argumentų, kurie lietuviškajame akademiname kontekste daugiau ar mažiau yra žinomi, pasiaiškinkime, kodėl skirtumo samprata Badiou ir Žižekui rodosi nepakankama. Pirmasis Badiou argumentas yra tai, jog Kito skirtumo patirtis nėra automatiškai duota ir garantuota. Badiou teigimu, „etinis Kito pirmumas To Paties atžvilgiu būtinai reikalauja, jog kitybės patirtis būtų ontologiškai „garantuota“ kaip nuotolio ar esminės netapatybės patirtis, kurios *peržengimas* ir apibrėžia pačią etiką. Tačiau Kito fenomenas neduoda tokios garantijos. Taip yra dėl to, jog Kito pasirodymo baigtinumas *gali* būti suvoktas tiesiog kaip panašumas ar imitacija, ir tokiu būdu gražinti prie To Paties logikos“ [1: 22]. Kitaip tariant, Kitas savaime dar nėra pakankama sąlyga skirtumo patirčiai produkuoti: kad suvoktume Kito skirtumą, reikalingas dar vienas, papildomas skirtumas. Šią papildomo – radikalaus – skirtumo sąlygą garantuoja Dievo sąvoka. Kaip teigia Badiou, „Kitas, pasirodantis man baigtinumo pavidalu, turi būti iš tiesų begalinio Kito nuotolio epifanija... Tam, kad būtų suvokta, etika reikalauja, jog Kitas būtų *reguliuojamas kitybės principo*, peržengiančio mano baigtinę patirtį. Levinas šį principą vadina „Visiškai Kitu“, ir tai, be abejonės, yra etinis Dievo įvardijimas“ [ibid.]. Tiek Levinui, tiek Derrida kitas yra *kitas* tik tuo atveju, jei jis tuo pačiu metu pasirodo kaip absoliučiai (dieviškai) kitas. Kadangi kito kitybė yra simultaniškai ir kito žmogaus, ir Aukščiausiojo kitybė, mūsų atsakomybė šiam kitam tampa „besąlygiška pareiga“, „obsesija“, „persekiojimu“, „trauma“. Badiou manymu, Levino etinė teorija nesilaiko jokio teorinio nuoseklumo, nes konceptualūs dalykai joje yra pajungiami religinėms aksiomoms, kurios savo ruožtu interpretuojamos kaip etinės. Kitaip tariant, Levino etika apeliuoja į tai, ką Badiou kritikuoja kaip antifilosofinę poziciją, peržengiančią

sąvokinių distinkcijų ribas: „tiesą sakant, Levinas nesusijęs su filosofija – net su filosofija kaip teologijos „tarnaite“. Veikia jo filosofija *anuliuojama* teologijos, kuri yra jau ne teologija /.../, bet etika“ [1: 22–23]. Panašių išvadų prieina ir Žižekas, teigiantis, jog vis augantį Levino tekstų populiarumą reikėtų sieti su bandymu išsaugoti religinio dvasingumo formas šiandieniniame vėlyvojo kapitalizmo pasaulyje.

Nors Derrida teorinė pozicija gerokai skiriasi nuo Levino, pastaruoju metu jo eksploatuojamos etinės atsakomybės, atsakymo, atsiprašymo temos nurodo tą pačią – antifilosofinę – orientaciją. Prieštos prie „dovanos logikos“ Derrida etinės refleksijos atkakliai sukasi apie neįmanomybės ir paslapties, neregimybės ir užmaršties temas. Šių temų kontekste mano santykis su Kitu kaip Visiškai Kitu yra tos pačios prigimties, kaip ir mano santykis su Dievu – ar *pačiu manimi*. Kitaip tariant, Dievas yra paslapties konfigūracija, kuri išsaugo tiek kitybę manyje (aš niekuomet nesutampu su tuo, kas laikoma mano ego), tiek anapus manęs, t. y. kituose (jie taip pat nesutampa su savo socialinėm rolėm). Derrida paslaptingo Dievo apibrėžimas visiškai sutampa su Badiou suformuluotu religijos apibrėžimu, pasak kurio religija yra nesibaigianti pastanga klausimu apčiuopti tai, kas „nepasiekiamą“, „nesuvokiama“, „neperprantama“ [3: xxv].

Levinas ir Derrida skrupulingai atskiria etinio sprendimo ir žinojimo plotmes. Mano sprendimas atsakyti negali būti redukuojamas į proto kalkuliacijas; sprendimas visuomet apima tai, ko aš negaliu žinoti. Derrida teigia, jog etika – „tai atsakomybė, kurią patiriame per absoliučius sprendimus, priimamus anapus žinojimo ar egzistuojančių normų“ [2: 5]. Dar daugiau: „tam, kad (absoliuti atsakomybė) taptų tuo, kuo turi būti, ji privalo likti nesuvokiama, netgi nemažoma“ [2: 61]. Sprendimas yra tai, ko negali priimti *subjektas*, jei sprendimas įvyksta, tai tik dėl to, jog „Kitas nusprendžia manyje“. Panašiai kaip Abraomas, kuris pakluso Dievo liepimui paaukoti savo sūnų, aš turiu atsakyti net nemėgindamas interpretuoti ir tokiu būdu pasisavinti Kito reikalavimo prasmės. Kitaip tariant, Kitas nusprendžia už mus, tačiau mes liekame atsakingi. Etinis sprendimas įvyksta būtent šioje bedugnėje, plyšyje, kuris atsiveria tarp *nesuvokiamo* Kito reikalavimo ir *nepateisinamo* mano sprendimo. Tikras etinis sprendimas įvyksta kaip tikėjimo šuolis, kuris nėra lokalizuotas jokioje situacijoje, paaiškinamas kurio nors subjekto ar „konceptualizuojamas“ filosofijos.

Badiou šį etinio sprendimo momentą interpretuoja visiškai priešingai: etinis sprendimas visuomet susijęs su tam tikra topologija, konkrečia situacija ir gali būti paaiškinamas universaliais terminais. Sprendimas nėra nei „nenumatomas“, nei išskirtinis, nei peržengiantis egzistuojančius įstatymus. Badiou ma-

nymu, kiekvienas (pakeičiamas) subjektas tampa nepakeičiamu, singuliarium subjektu, skirdamas save „tiesos procesui“. Derrida tvirtina, jog atsakomybė absoliučiam Kito singuliarumui „reikalauja išduoti tai, kas pasirodo universalios bendrybės forma“ [2: 66]; Badiou teigia, jog singuliarumo plotmė gali būti pasiekta tik laikantis griežtai universalių kriterijų – universalumo, kurį sukuria „tiesos įvykis“. Atsiribodamas nuo Derrida atsakomybės logikos, kuri visuomet yra „paslaptinga ir nuošali“, Badiou kalba apie tokį išpareigojimą, kuris kyla iš Lacano *mathemos* logikos: jo manymu, tai yra tiesioginis tiesos transmisijos pagrindas, suteikiantis aiškumo kiekvienam. Badiou išsklaido „neįmanomos etikos“ patosą teigdamas, jog tikras sprendimas yra tas, kurį gali priimti ir suprasti kiekvienas ir bet kas. Nors ir Derrida, ir Badiou etikos galimybę sieja su tuo, kas „turi įvykti“, su tam tikru būsimu įvykiu, Badiou etinis įvykis yra įvietinamas, pririšamas prie „įvykio vietos“ (*site événementiel*), tuo tarpu Derrida mesianistinis įvykis yra „monstriškas“ būtent ta prasme, jog yra beformis, bevietis, „be horizonto“.

Taigi Badiou akivaizdžiai laikosi nuostatos, jog etinis sprendimas, kuris remiasi Kito skirtumo pripažinimu, turi būti paprasčiausiai atmestas. Badiou manymu, praktiniai ir filosofiniai klausimai gali būti keliami ir sprendžiami tik *To Parties* kontekste. Skirtumus mes tiesiog randame; tuo tarpu kai kalbame apie tai, kas „turi būti“, šis kalbėjimas turi galioti vienodai kiekvienam ir būti grindžiamas abejingumu skirtumams. Skirtumai jau yra; *Tas Pats* dar turi atsirasti ar būti išrastas disciplinuotai siekiant universalios tiesos. Tiesa galioja kiekvienam, todėl etiniai klausimai gali rasti tik tokiose situacijose ir tokiose aplinkybėmis, kurios, nors ir *išskiria*, yra iš esmės *abejingos skirtumams*. Šios situacijos ir aplinkybės liečia subjektus, „nesuinteresuotus“ kitu kaip tokiu, kitu *kaip kitu*. Tiesa nepriklauso ypatingoms situacijoms ir nėra tam tikros klasės ar bendruomenės privilegija; tiesos „vieta“ yra determinuota to, kas tam tikroje situacijoje yra skaudu ir anonimiška (tai, kas iš vyraujančios situacijos perspektyvos yra suvokiama kaip tuštuma). Tokios tuštumos pavyzdžiu Badiou laiko proletariata „kapitalistinėje situacijoje“ arba nelegalius imigrantus „Vakarų situacijoje“. „Įvykio vieta“ turėtų rekonstruoti tą situacijos perspektyvą, kuri neturi savo skiriamųjų elementų („beveidė“ imigrantų masė, proletariato „minia“) ir įvesti „universalumo momentą“. Tokiu būdu tai, kas atskirta, pasirodo kaip universalios situacijos simptomas.

Tačiau paklauskime, ar Levino ir Derrida postuluojama „skirtumo etika“ savo ruožtu taip pat nesiekia rekonstruoti tų pozicijų, kurios yra nereprezentuotos, nutylėtos, marginalizuotos? Žinoma, jog taip, tačiau Badiou įtarimą kelia būtent tai, jog „skirtumo etikos“ apaštalai siaubingai bijo tų skirtumų,

kurių yra pastoviai (universaliai) laikomasi: pavyzdžiui, „afrikiečių papročiai laikomi barbariškais, musulmonai yra bauginantys, o kinai – linę į totalitarizmą ir t. t.“ [1: 22]. Badiou daro išvadą, jog „išaukštintas „kitas“ yra priimtinas tol, kol jis yra *geras* kitas, – tai reiškia, *toks pats kaip ir mes*. Gerbkime skirtumus, žinoma! Tačiau su sąlyga, kad šie skirtumai nesikirstų su parlamentine demokratija, laisvosios rinkos ekonomika, nuomonės laisve, feminizmu, aplinkos apsauga... Negali būti jokios pagarbos tokiems skirtumams, kuriuos apibrėžia nepagarba skirtumams“ [ibid.]. Problemiškiausia rodosi tai, jog „pagarba skirtumams“ ir žmogaus teisių etika – vis dėlto – apibrėžia tam tikrą *tapatybę*. Iš to plaukia, jog pagarba skirtumams apima tik tuos skirtumus, kurie protingai dera su šia (klestinčių Vakarų) tapatybe. Šios ideologijos devizas būtų toks: „tapk toks kaip aš ir aš gerbsiu tavo skirtumus“.

Badiou poziciją savaip interpretuoja ir Žižekas, taip pat nepasitikintis nei skirtumais, nei paskirybėmis. Viename interviu Žižekas teigia nepalaikąs postmodernaus žaidimo, pasak kurio kiekvienas mūsų gyvename skirtingame pasaulyje su skirtingomis kalbomis ir taisyklėmis. Žižekas, kaip ir Badiou, tikina tikįs universalumu, kuris yra ne apriorinis (klasikinis–metafizinis), bet įgyjamas bendrų – etinių ir politinių – pastangų dėka. Tolerancija Kito kitybei, kuri vis atgyja vadinamojo multikultūrizmo forma, Žižeko manymu, yra veidmainiška tiek, kiek Kitas, kurį sakomasi toleruojant, visuomet jau yra redukuotas, supaprastintas kitas. Kito kitybė mus žavi tol, kol kalbame apie maistą, papročius, folklorą. Tačiau, klausia Žižekas, ar jūs toleruosite ir klitoridektomiją? Sutinku, jog mes turime gerbti induizmą, tačiau ar jus žavi senas induizmo paprotys mirus vyrui, sudeginti ir žmoną? [5]. Tokiu būdu multikultūrizmo ideologija pasirodo kaip kita rasizmo pusė, kur kitas yra suprastinamas, pritaikomas, ir tik po to paskelbiamas savitu ir toleruojamu. Kaip teigia Badiou, dabartinis susižavėjimas kultūrų skirtumais yra ne kas kita kaip „vulgari sociologija, tiesiogiai paveldėta iš kolonistų nuostabos pirmą kartą susidūrus su laukiniais“ [1: 26]. Tačiau „laukiniai“ egzistuoja ir greta mūsų – tai narkomanai, alkoholikai, vargetos, religinės sektos; visas jų skirtingumo žavesys išnyksta, kai prarandama „turistinė“ distancija.

3. TOTALITARINĖ ETIKA?

Žinoma, savo ruožtu galime paklausti, ar universalumo, paneigiančio bet kokius skirtumus, reikalavimas yra ideologiškai neutralus? Kokios tokio reikalavimo prielaidos ir galimos pasekmės? Žinodami, jog abu minėti autoriai priklauso vadinamajai „naujamajai kairei“, galime nesunkiai įsivaizduoti, kuo virs tų šis universalumo siekis, pritaikytas „objektyvioje

tikrovėje“. Ar šis universalumo siekis nėra nauja totalitarinio mąstymo forma, siekianti disciplinuoti etinius sprendimus? Manau, jog virtualus Badiou ir Žižeko atsakymas būtų toks: „taip, kodėl gi ne“. Tokį atsakymą reikėtų sieti ne su minėtų autorių simpatijomis „naujamajai kairei“, bet, veikiausiai, su lakanišku jų teorijos pagrindu. Psichoanalizė grindžiama etika neišvengiamai orientuojasi į bendrybes: psichoanalizė atskleidžia beveidį žmogų, nes pašamonėje nėra nieko unikalaus. Psichoanalitinė praktika „gydo“ kiekvieną paskirą individą sulygindama su kiekvienu kitu. Taigi konstatavę, jog antihumanistinės etikos krypties pagrindą sudaro būtent Lacano psichoanalizė, turime paaiškinti, kaip Kito sąvoka interpretuojama psichoanalizės kontekste bei ką šiame kontekste galėtų reikšti totalitarizmo sąvoka.

Lacano suformuluota Kito samprata numato tris tarpusavyje susijusius aspektus: įsivaizduojamą, simbolinį ir tikrą. Įsivaizduojamas Kitas – tai žmonės, tokie „kaip aš“, kurie kaip veidrodys atspindi mane patį; simbolinis Kitas – tai beasmenių taisyklių visuma, koordinuojanti mūsų socialinę egzistenciją; galiausiai yra Kitas kaip tikrovė, neįmanomas Daiktas, nežmogiškas partneris, su kuriuo neįmanomas joks simetriškas dialogas, medijuotas simbolinės tvarkos“ [4: 669]. Taigi Lacanui etinis santykis yra trilypis: tai santykis su Kitu kaip mano atvaizdu, mano žmogišku partneriu, mano kaimynu (leviniškas santykis), santykis su Kitu kaip beasmenių taisyklių visuma (habermasiškas santykis), santykis su Kitu kaip su monstrišku Daiktu (Antigonės santykis). Akivaizdu, jog Lacanui kraštutinis etikos horizontas nėra nei begalinė atsakomybė nenusakomam Kitam, nei atsakymas į mano artimo užuojautos prašymą (sentimentalaus humanizmo pavyzdys). Jo manymu, etinis aktas įvyksta tik suspendavus Kitą, ne tik tą, kuris kuria subjekto egzistencijos simbolinių formų tinklą, bet ir tą, kuris laikomas etinio kvietimo nematomu pagrindu, kuris kreipiasi į mus ir kuriam mes esame skolingi ir / arba atsakingi.

Akivaizdu, jog tiek Žižekui, tiek Badiou etinis santykis yra santykis su Kitu kaip tikrove, kurioje Kitas virsta monstrišku, bauginančiu Daiktu. Badiou teigia, jog etinis klausimas turi būti artikuliuojamas iš žmogaus santykio su tikrove perspektyvos, jo trauminės, neredukuojamos, iš esmės asocialios ir simbolinės patirties“ [3: xvii]. Badiou kalba apie tikrovę kaip apie tam tikrą situaciją, vietą, kuri įstumia į aklavietę, neįmanomybės tašką, tačiau tuo pat metu įgalina universalizuoti, apibendrinti šią situaciją kaip etinę. Žižeko formuluojama „tikrovės etika“ taip pat reiškia asocialų, nekomunikuojamą santykį su Kitu: jei Badiou Lacano tikrovę interpretuoja kaip etinio įvykio vietą, Žižekas kalba apie Kitą kaip tikrovę, jo radikalią, monstrišką kitybę. Žižekui tokio radikalaus etinio santykio pavyzdys yra Antigonė: ji nutraukia

bet kokius ryšius su simboliniu Kitu, protingai reguliuojančiu socialinę-etinę erdvę ir tiesiogiai susitapatina su radikaliu Kito kvietimu ir reikalavimu. Socialinės tvarkos, kuriai atstovauja Kreontas, atžvilgiu Antigonės elgesys rodo žlugdantis, griaunantis, netinkamas. Antigonė atmeta bet kokias derybas, bet kokį dialogą, bet kokią habermasišką komunikaciją; jos logika yra auto-referentinė: „nesvarbu, ką jūs sakote, aš tai padarysiu“. Būtent šia prasme Žižekas Antigonę vadina totalitarine figūra: kova tarp Kreonto ir Antigonės yra kova tarp neprincipingo pragmatizmo ir totalitarizmo, kuris besąlygiškai vykdo „Kito sprendimą manyje“. Jeigu priimame šią skirtį tarp „Kito sprendimo manyje“ ir mano apsisprendimo sprendži, Antigonės atveju šie du sprendimo lygmenys tobulai sutampa, nes ji absoliučiai susitapatina su (pašamoniniu) Kito liepimu. „Tai, kas Antigonei suteikia tokios nepajudinamos, nekompromisinės stiprybės, yra tiesioginė jos paskiro sprendimo identifikacija su Kito (Daikto) įsakymu ar liepimu. /.../ Antigonė ne tik susijusi su Kitu-kaip-Daiktu, ji – dėka trumpo sprendimo momento – tampa Daiktu, kuris pašalina save iš bendruomenės, reguliuojamos tarpininkaujančios simbolinės veiklos“ [4: 669].

Ar, laikantis tokios logikos, negalime daryti išvados, jog kiekvienas tikras etinis aktas yra neišvengiamai totalitarinis, akla, bet kokia kaina besilaikantis „Kito sprendimo manyje“? Ar tikras etinis subjektas nėra neinterpretuojantis, nekomunikuojantis automatas, tiesiogiai paklūstantis Kito liepimui? Ir nors lakaniškas automatas savo „darbo“ stilistika visiškai nesiderina su mesianistine Levino ir Derrida etikos samprata, pagalvokime, ar neklausianti, neinterpretuojanti ir nemąstanti mano atsakomybė Kitam nėra tik nuosaikesnis Antigonės pamišimo variantas? Straipsnyje „Melancholija ir aktas“ supriešindamas Levino / Derrida ir Lacano pozicijas, Žižekas klausia, „ar Lacano tikrovės etika, kuri nesiremia nei įsivaizduojamu gėriu, nei universalios pareigos grynąja simboliu forma, galų gale nėra tik kita versija dekonstruktyvistinės – leviniškos etikos, reflektuojančios trauminį susidūrimą su radikalia kitybe, už kurią subjektas yra be galo atsakingas? Ar tai, ką Lacanas vadina etiniu Daiktu, nėra šis galutinis referencijos taškas, nėra artimas, *der Nebenmensch*, kurio neredukuojamos Kitybės praraja negali būti redukuojama į abipusę Subjekto ir Kito pripažinimo simetriją?“ [4: 667–8]. Ar humanistinis Levino ir Derrida kreipimasis į Kitą nėra viso labo bandymas suteikti „žmogišką veidą“ bauginančiai Kito kitybei, kurią atveria psichoanalizės patirtis?

4. UNIVERSALI TRANSGRESIJA

Nesiekdami visiškai redukuoti tų skirtumų, kuriuos bandėme pademonstruoti, paklauskime, ar šios dvi

konkuruojančios pozicijos negali būti perskaitytos kaip viena kitą papildančios? Ar pasitelkę šią „papildymo logiką“ negalime sužinoti apie šiuolaikinės etikos prigimtį šiek tiek daugiau, aišku, sutikę su prielaida, jog apie ją galima ką nors sužinoti? Aki vaizdu, jog abi etinės pozicijos visiškai naujai perrašo subjekto sampratą: etikos galimybė siejama su Kitu, o subjektas užima tik pasyvią poziciją – etika tampa interpasiviu santykiu. „Tačiau kas, – klausia Žižekas, – jei fundamentali žmogiškojo subjekto patirtis yra ne esatis-sau, ne dialektinė Kitybės mediacija ir pasisavinimas, bet pirminis pasyvumas, jautrumas ir atsakomybė, begalinis išiskolinimas ir atsakomybė Kitam?“ [4: 664]. Kas jei ši aporijos, suspendavimo, neįmanomybės patirtis priklauso ne būsimai ateičiai, kaip žada Derrida, bet visuomet, nuo pat pradžių ir iš esmės apibrėžė subjektą? Kas jei šio pasyvaus sabotažo sąlygojamas etinis aktas visuomet galimas tik kaip tam tikrų normų ir legalių įstatymų peržengimas? Derrida šį peržengimą interpretuoja kaip tai, kas „neįmanoma ir tuo pačiu metu neišvengiama“, kitaip tariant, Derrida postuliuota tam tikrą neįmanomybės etiką. Lacano ir Žižeko nuomonė šiuo klausimu yra kitokia: jie teigia, jog etinis aktas yra neįmanomas tuo požiūriu, jog net jei jis iš tiesų įvyksta, mes negalime to pripažinti. Etinio akto patirtis yra trauminė, nes ji peržengia jau egzistuojančius įstatymus ir normas. Pavyzdžiui, Antigonė atmeta simbolines normas ir besąlygišką, nekomunikuojamą, monstrišką kitybę paverčia empirinio veiksmo pagrindu. Kitaip tariant, egzistuojančių normų peržengimas jai tampa įstatymu ir norma. Parafrazuojant minėtus autorius galima teigti, jog tikras etinis aktas – tai universali transgresija: Antigonė visiems gyvenimo atvejams, Antigonė visiems ir kiekvienam. Šioje vietoje matyti, kaip abi vyraujančios etinės ideologijos persikloja ir susisiečia: Levino ir Derrida postuluojami etiniai sprendimai yra neįmanomi, tačiau įgyvendinami būtent šiuo – neįmanomybės – būdu. Etika tampa galima tik universalizuodama neįmanomą ir ambivalentišką savo sprendimų pobūdį. Lacano ir Žižeko požiūriu, etinis sprendimas taip pat nėra įma-

nomas egzistuojančio normatyvumo ribose, tačiau įsisteigia ir gyvuoja kaip universali transgresija.

Gauta
2002 11 05

Literatūra

1. Badiou A. *Ethics: An Essay on the Understanding of Evil*. London, New York: Verso, 2001.
2. Derrida J. *The Gift of Death*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1995.
3. Hallward P. Translator's Introduction. Badiou A. *Ethics: An Essay on the Understanding of Evil*. London, New York: Verso, 2001. P. vii–xlvii.
4. Žižek S. Melancholy and the Act. *Critical Inquiry* 26, summer 2000. P. 657–681.
5. Žižek S. Interview by Sabine Reul and Thomas Deichmann. Frankfurt Book Fair, October 2001. heidegger@lists.village.virginia.edu

Audronė Žukauskaitė

TWICE ON THE IMPOSSIBLE ETHICS

S u m m a r y

Two dominant ethical ideologies are defined in the field of contemporary philosophy. The humanistic ethics or “ethics of difference” is based on the philosophy of Emmanuel Levinas. Jacques Derrida later reinterpreted the moment of impossibility, inherent in Levinas’s ethics, and turned it into a universal principle, which defines every ethical situation. The anti-humanistic ethical ideology stresses not the difference of the Other, but the subject as an effect of symbolical power relations. In this context, the notion of the Other refers not to the sublime Other (other human being or God), but to the anonymous and symbolical Other representing the power relations. As a consequence, the real ethical decision by necessity is a transgression of the symbolical law. The ethical decision is an impossible decision, which can be universalized and acquire a universal content. The paradigmatic case here is Antigone, which makes an impossible decision and transgresses the law. Here we see that both ethical ideologies, regardless of their differences, include the moment of impossibility, which is the vital possibility for ethics to survive.

Key words: contemporary ethics, the Other, difference, universality